

Opening van de tentoonstelling 'De vrouw als spil van het verzet'
Aalten, 5 oktober 2018

Dames en heren,

Het Nationaal Comité 4&5 mei heeft 2018 uitgeroepen tot het Jaar van het Verzet. In heel Nederland worden herdenkingen, exposities en debatten georganiseerd die gewijd zijn aan de rol van het verzet bij het verloop van de oorlog, aan de verschillende vormen van verzet en natuurlijk: aan de mensen in het verzet. En steeds vertellen we dan verhalen over wat er juist daar, in dat dorp, in die stad, in die regio is gebeurd – en zo komen er verhalen naar boven die niet eerder zijn verteld. Een schat aan nieuwe informatie.

En dat is precies wat we hier bij deze tentoonstelling ook zien. *Juist* bij deze tentoonstelling, zou ik zeggen. Want de verhalen over de rol van vrouwen in het verzet zijn nog *láng* niet allemaal verteld.

Heel lang is die rol onderbelicht gebleven. De geschiedenis van oorlog en bezetting is, vooral in de eerste decennia, alleen door mannen over mannen beschreven. Door Loe de Jong bijvoorbeeld. 14 delen over Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, vervat in 29 kloeke boekwerken. Uiteraard besteedt hij veel aandacht aan het verzet, maar voor hem zijn dat de overvallen, de liquidaties, de sabotage. En ja, dan komen de vrouwen er bekaaid van af. Natuurlijk schrijft hij wel dat

vrouwen zich inzetten als koerierster of de zorg voor onderduikers op zich namen. En dat ze daarmee reuze goed werk deden. Maar *verzet* – dat was toch heel iets anders.

De vrouwen zelf liepen er nou ook niet bepaald mee te koop. Deze zomer las ik de biografie van Jacoba van Tongeren. Via haar vader was zij in het verzet gekomen en van het een kwam het ander. De door haar opgerichte Groep 2000 heeft 4500 mensen aan een onderduikplek geholpen. Een veilige onderduikplek, want Jacoba nam geen enkel risico. De oprichter van Vrij Nederland, Van Randwijk wilde op zijn voorwaarden met haar verzetsgroep samenwerken, maar dat weigerde ze omdat ze zijn systeem niet veilig genoeg vond. Ze wilde haar groepsleden niet in gevaar brengen. Jacoba is in mijn ogen echt een held. Maar na de oorlog zei ze: ach, ik ben maatschappelijk werkster en dan doe je zulke dingen...

Precies die houding zien we ook bij de vrouwen in deze tentoonstelling. Van enig eerbetoon na de oorlog wilden ze niet weten. Standbeelden of straatnaambordjes kwamen er alleen voor vrouwen die het niet hebben overleefd. Wie het wel overleefde sloot het boek, nam het oude leven weer op en wilde er vaak niet meer over praten.

Juist daarom is het zo goed dat we die verhalen nu wél te horen krijgen. Hoe deden die vrouwen dat dan? Als moeder van een groot gezin die nog extra monden moest vullen. Als jong meisje dat deed wat grote broer of vader van haar vroeg. Als onopvallende alleenstaande vrouw die het land door reisde op zoek naar onderduikadressen. Hoe deden ze het – en *waarom*? Wat dreef hen?

Dat is één van de cruciale vragen die we ook bij deze tentoonstelling kunnen stellen: wat dreef deze vrouwen, waarom waagden ze hun leven? Volgens Frank van Vree, schrijver van het essay bij het Jaar van het Verzet, was het antwoord meestal helemaal niet zo spectaculair. Wie besloot een onderduiker te huisvesten of een illegale krant rond te brengen deed dat vaak spontaan.

Dat is precies wat we in de getuigenissen op deze tentoonstelling ook zien. Leida Wikkerink zegt: “Je kiest er niet voor, absoluut niet, maar mijn broer zei me dat ik het makkelijk kon doen. Je groeit erin en van het een komt het ander.” Dien, de dochter van Riek Heinen: “We vonden het eigenlijk ook niet zo heel bijzonder dat we mensen opvingen. In onze straat en in heel Aalten waren er zoveel onderduikers.”

Zo ging het dus. Je brengt iemand eens een geheime envelop. Je neemt eens een logé op voor een nacht. Voor twee nachten. Voor een jaar. Je neemt een meisje op in je gezin waarvan je liever niet wilt weten hoe ze écht heet. Je neemt een baby op in je gezin, die op je stoep te vondeling is gelegd door wanhopige joodse ouders. En van het een komt het ander. Dan loop je opeens met twintig pistolen verstoppt in een oude positiejurk, of in de kinderwagen. Dan ben je opeens de leider van een landelijke organisatie voor opvang van onderduikers, zoals Heleen Kuipers, alias Tante Riek.

Wie alle levensbeschrijvingen bij elkaar bekijkt, ziet uiteindelijk het grote beeld. Vrouwen waren écht de spil van verzet. Ze regelden en organiseerden, zorgden voor voedsel en onderdak, begeleidden onderduikers en geallieerde militairen naar veilige oorden, misleidden de vijand. Gedreven door ´geloof, geestkracht, taaie volharding en

verbeeldingskracht', zoals prinses Wilhelmina zei bij de onthulling van het standbeeld voor Tante Riek.

Het Jaar van het Verzet brengt ons zo een schat aan nieuwe verhalen en nieuwe inzichten over dat zwarte hoofdstuk in onze geschiedenis.

Maar voor ons als Nationaal Comité is ook de bredere vraag belangrijk: wat kunnen wij ervan leren voor de samenleving van nu? Vraagt deze tijd ook om mensen die tegen de stroom in opkomen voor de rechten van anderen?

Daarom is het mooi dat hier vandaag ook een tweede tentoonstelling wordt geopend, met de titel Palet van Verzet en georganiseerd door Stichting Aletta. Het is een reizende tentoonstelling die een beeld schetst van 14 moedige vrouwen van toen en van nu. Vijf verzetsvrouwen uit de Tweede Wereldoorlog en negen vrouwen die ná de Tweede Wereldoorlog in opstand kwamen tegen onrecht, onderdrukking van vrouwen en ongelijkheid. Van de onlangs overleden communiste Freddy Oversteegen, vriendin van Hannie Schaft, tot de gelovig katholieke Mia Lelivelt uit Lichtenvoorde. En van oud-Kamerlid en inmiddels ook oud-directeur van Oxfam-Novib Farah Karimi tot COC-voorzitter Tanja Ineke. Ook Selma van der Perre is vandaag aanwezig. Zij overleefde als verzetsvrouw Ravensbruck en is ook een vertegenwoordiger van het Joodse verzet.

Vanaf vandaag zijn beide tentoonstellingen hier te zien en ze hebben een belangrijke boodschap. Het is zoals Marjan Schwegman het formuleerde: "Het gaat erom dat je laat zien dat het hele verhaal verandert door vrouwen zichtbaar te maken. Het gaat erom dat je als historicus het hele verhaal vertelt.'